

МҒТАР 06.71.57  
ӘӨЖ 338.48;

<https://www.doi.org/10.62867/3007-0848.2024-4.04>

**У.К.КУВАНЫШБАЕВА<sup>1\*</sup>, Ж.Е.НУРМАТОВ<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,  
(Қазақстан, Түркістан), E-mail: [umitkulk@inbox.ru](mailto:umitkulk@inbox.ru) \_

### **ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ ҚАСИЕТТІ ОРЫНДАРДЫ ЗИЯРАТ ЕТУДІҢ ДІНИ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ**

*Аңдатпа.* Бұл мақала Түркістан облысындағы қасиетті орындарды зиярат етудің діни-психологиялық негіздерін зерттеуге арналған. Мақалада қасиетті орындардың ерекшеліктері мен олардың зиярат етушілердің психологиялық жағдайына әсері талқыланады. Зерттеу діни туризмнің әлеуметтік және мәдени салдарын да қарастырады. Түркістан облысы тарихи және діни маңызы бар орындарға бай болғандықтан, діни туризмнің дамуы аймақтың әлеуетін арттыруда. Мақалада діни саяхаттардың мотивтері, психикалық күйге әсері, сондай-ақ діни туризмнің жергілікті қауымдастықтар мен зиярат етушілерге тигізетін ұзақ мерзімді психологиялық әсерлері талданады. Бұл зерттеу діни туризмнің қазіргі заманғы тенденцияларын, оның психологиялық және әлеуметтік аспектілерін түсінуге бағытталған. Діни туризмнің әлеуетін анықтау арқылы аймақтың мәдени мұрасын кеңінен таныстыруға мүмкіндік беріледі.

*Кілт сөздер:* қасиетті орындар, діни туризм, зиярат ету, психологиялық әсер, әлеуметтік аспектілер

#### **Кіріспе**

Түркістан облысы, Қазақстанның оңтүстігінде орналасқан, тарихи және мәдени мұраларға бай аймақ болып табылады. Бұл аймақтың ерекше қасиетті орындары тек қана тарихи мәнімен емес, сондай-ақ діни және психологиялық тұрғыдан да маңызды. Қасиетті орындарды зиярат ету дәстүрі, әсіресе мұсылман қауымы үшін, рухани және психологиялық қолдау көрсету құралы болып табылады. Бұл дәстүр ғасырлар бойы халықтың діни сенімдері мен мәдениетінің ажырамас бөлігіне айналған.

Өткеніміз бен бүгінгімізді жалғап, кешегіміз бен келешегіміз арасында алтын көпір болған Түркістан шаһары маңындағы зиярат орындарының діни туризм саласындағы әлеуеті күн санап артып келеді. Ұлы Жібек жолының сілемінде жатқан тарихы терең қалаларға саяхаттың қажеттілігі мен зиярат етушілер психологиясына, өмірінің сапасына, рухани күш алуына әсері жайлы зерттеулер мен талқылаулар қажет. Мәдени мұраларымыздың ерекшеліктерін саралап, құндылығына бойлай отырып, елге таныту – заман талабы. Түркістан қаласының Түркі мемлекеттерінің 2024 жылғы туристік астанасы деп танылуы – аймақ көлеміндегі көпшілікке беймәлім сакралды орындардың танымалдығының артуына

---

**\*Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:** Куванышбаева У.К., Нурматов Ж.Е.. Түркістан облысындағы қасиетті орындарды зиярат етудің діни психологиялық негіздері // Bulletin of the International university of Tourism and Hospitality. –2024. – No2(4). –Б. 43–53. <https://www.doi.org/10.62867/3007-0848.2024-4.04>

**\*Cite us correctly:** Kuvanyshbaeva U.K., Nurmatov Zh.E.. Tyrkistan oblysyndagy qasietti oryndardy ziyarat etudin' dini psihologiyalyq negizderi [Religious psychological foundations of pilgrimage to shrines in the Turkestan region] // Bulletin of the International university of Tourism and Hospitality. –2024. –No2(4). –B. 43–53. <https://www.doi.org/10.62867/3007-0848.2024-4.04>

мүмкіндік туғызары анық.

Мақаланың мақсаты – Түркістан облысындағы қасиетті орындарды зиярат етудің діни-психологиялық негіздерін зерттеу. Осы арқылы бұл үрдістің адамдардың рухани өміріне және психологиялық жағдайына қалай әсер ететіні анықталады. Мақалада, әсіресе, зиярат етудің діни сенімдер мен психологиялық қолдау жүйелеріндегі рөліне назар аударылады.

Зерттеу аясында біз қасиетті орындарды зиярат ету феноменін кешенді түрде қарастырамыз. Зерттеудің міндеттері ретінде мыналарды белгілеуге болады: Түркістан облысындағы негізгі қасиетті орындарды сипаттау; зиярат етудің тарихи және мәдени аспектілерін талдау; діни психология негіздерін ескере отырып, зиярат етудің психологиялық әсерлерін түсіндіру.

Осы зерттеу тақырыбы, әсіресе қазіргі заманғы жаһандану жағдайында маңызды болып табылады, себебі дәстүрлі діни практика мен рухани қолдау жүйелері жаңа әлеуметтік және мәдени ортада өзекті болуын жалғастыруда. Зерттеудің нәтижелері діни және психологиялық практиканың өзара байланысын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді және бұл байланыстардың қазіргі қоғамдағы рөлін айқындайды.

### **Материалдар мен әдістер**

Жыл санап Қазақстанның киелі жерлері мен діни орындарына зиярат етушілер саны артуда. Діни мақсаттардағы саяхаттар әлемдік тенденцияға айналып жатқандықтан, оның психологиялық аспектілерін және идеологиялық астарын талдау қажеттілігі туындап отыр. Тақырыпты зерттеуге ғылыми көзқарас діни саяхатқа әсер ететін мотивтерді, сондай-ақ олардың жеке адамдар мен қоғамға психологиялық әсерін түсінуге бағытталған әртүрлі зерттеу әдістерін қамтиды.

Бұл зерттеу барысында бірнеше әдістер қолданылды, олардың әрқайсысы зерттеу тақырыбының әртүрлі аспектілерін түсінуге бағытталған. Сауалнама: Сауалнамада зиярат етушілердің діни сенімдері, психологиялық күйлері, және зиярат ету тәжірибелері туралы сұрақтар қамтылды. Сауалнаманы әзірлеу кезінде негізгі назар діни психологияның аспектілеріне және зиярат етудің психологиялық әсерлеріне аударылды. Интервью: Интервью кезінде зиярат етушілермен және жергілікті діни қызметкерлермен сұхбаттар жүргізілді. Сұхбат барысында зиярат етудің жеке тәжірибелері, оның рухани және психологиялық әсерлері туралы терең ақпарат алуға мүмкіндік болды. Бақылау: Бұл әдіс зиярат етушілердің мінез-құлықтарын, олардың қасиетті орындарға деген құрметін және діни рәсімдерін зерттеуге мүмкіндік берді.

### **Нәтижелер мен талқылау**

#### **Түркістан облысындағы қасиетті орындардың тарихи-мәдени ерекшеліктері**

Қай-қандай ұлыстар мен қаншама хандардың тұстарында да Түркістан шаһары стратегиялық тұрғыдан теңдессіз тұрақ, әлемдік сауда-саттық пен өркениеттер өрістері тоғысқан тоғыз жолдың торабы болды. Ұлы Жібек жолының бойындағы қалалардың қатарында қай тараптан қарағанда да, орасан маңызды орталық ретінде бағаланатын [1, 2146].

Діни ғимараттар мен құрылыстардың арасында мемориалдық құрылыстар – кесенелер ерекше орын алады. Исламдағы әулиелерге табынушылықтың дамуы қазақ даласында ежелден келе жатқан ата-баба аруағын сыйлауға қосылып, сәулет өнерінің дамуына кең жол ашты.

Облыстағы кесенелерді мұсылман қайраткерлерінің халықтың діни нанымдарына қандай орын алатындықтарына қарай бірнеше топқа бөлуге болады. Ең алдымен бұлар

исламның алғашқы кезеңіне қатысты тұңғыш уағыздаушылардың мазарларының үстіне салынған кесенелер. Олар: Исламдағы сопылықтың негізін салушы Қ.А.Ясауи кесенесі, Баба ата (Созақ ауданы), Арыстанбаб (Отырар ауданы), Сайрамдағы Абдел Азиз Баб, Мір Әлібаб, Қожа Талық, Имам Маркоз (Маргузи) кесенелері.

Белгілі бір мөлшердегі аумақтардың тұрғындары сыйынатын жергілікті әулиелердің, табиғатқа табынушылықпен байланысты жеке кәсіби іс-әрекеттердің желеп-жебеушілерінің кесенелері ерекше көне формаларда салынған [2, 176б].

Ұлы жүзге жататын қазақ тайпаларының арғы тегі Бәйдібек ата мен Домалақ ананың кесенелері ерекше көзге түседі. Домалақ ана ескерткіші бұрыннан белгілі формалар мен мотивтерді қиыстыру арқылы жаңа ғимарат салу идеясы емес, ассоциативтік қатарлар түзу жолымен байырғы қазақтың халықтық мұрасын басқа, күрделірек деңгейде тереңінен меңгеру әдісі қолданылған. Табыну ғимараттарының белгілі бөліктері портал, күмбез, мұнаралар өзге илімділік тілінің көмегімен, сезімдік-көркемдік дәрежеде ортаазиялық классикалық емес, қазақтың далалық көне өнерімен үндес жасалған [3, 187-190б].

Халық арасында кең танымалдыққа ие зиярат орындары өзінің мәдени мұрасымен қоса, ерекше аңыз желісіне құрылған тарихилығымен келушілерді тартып тұрады. Аңыз, әпсаналар, ұлы тұлғалардың өмір сүрген мекендері мен мистикаға толы табиғи құпиясы бар зиярат мекендері қаланың күйбең тіршілігінен шаршап, ерекше әсер іздеушілер үшін үлкен сұранысқа ие.

Қожа Ахмет Ясауи кесенесі 2003 жылы ЮНЕСКО-ның әлемдік мұра тізімінде лайықты орын алған архитектуралық өнердің ғажап туындысы. Оның ені 46,5 м, ұзындығы 65 м, биіктігі 37,5 м, түрлі мақсаттарға арналған 35 бөлмесі бар. Қожа Ахмет Ясауи кесенесі жамағатхана, қабірхана, мешіт, кітапхана, үлкен ақсарай, кіші ақсарай, асхана, құдықхана және діни-гұрыштық, діни-ағартушылық, тұрмыс-салттық қызмет түрлерін атқаруға арналған аса күрделі құрылыс болуымен ерекшеленеді [3, 25б].

Қожа Ахмет Ясауи дүние салған соң XII ғасырдан бастап жанына шәкірттері жерлене бастаған. Әрине, бұл Құрандағы шарапат ұғымынан шығады. «Пірімнің табанында жатсам ақиретім оң болады» немесе «ол жақта да пірдің қызметінде боламын», «әулиенің шапағаты тиеді» деген сенім. Сондықтан Ясауи сияқты ірі тұлғаның кесенесі пантеонға айналуы табиғи құбылыс. Бұл түсінікке көне түркінің батыр, бек, абыз, қағандарын ұлықтап, алтынға орап көметін дәстүрін қосыңыз. Ислам «шаранамен туып, без оранып кетесің» деген философияны сіңірді. Осылайша марқұмдар сауыт-саймансыз, ат-әбзелсіз, алтын-күміссіз, қару-жарақсыз жерленді. Бұл жерде бір нәрсе ғана бар. Жерленген тұлға өлдіге есеп емес. Олармен байланыс болады деп сену.

Ұкаша ата кесенесі аңыз желісіне негізделген тарихи тұлға орналасқан зиярат орны. Аңыздарда аталады. Ш.Уәлиханов жазбаларында Оксе, Мәшһүр-Жүсіп жазбаларында Хазірет Ғақаша, Ақкөсе сахаба, Ғақаша Сақапа, Г.Потанинде Акаш деп көрсетіледі. Аңыз бойынша Ұкаша ата Мұхаммед пайғамбардың сахабасы екен. Оны жау жеңе алмаған, ешбір пенденің оғы өтпейді, қылышы кеспейді екен. Жаулары айла жасап оның әйелін алдап сахабаның осал жерін біліп алыпты. Ұкаша ата тек таң намазын оқыған кезінде қорғансыз болады екен. Оны білген кәпірлер Ұкаша ата таң намазын оқып отырған кезде келіп басын қылышпен шауыпты.

Жылаған ата - киелі мекен. Қаратау жотасының шатқалында өзеннің бойында орналасқан үңгір мен бұлақ. Қазір осы таулы үңгірден оқтын-оқтын ағатын суымен құпиялы да киелі болып тұр. Себебі су тек қана құран оқыған кезде ғана ағады және жай ғана емес аяқ

астынан, күтпеген жерден сарқырама секілді лақ ете қалады. Алыстан арнайы ат терлетіп келіп жатқан Зиярат етушілер кейде осы жерде сарқыраманың ағуын тосып күндеп, апталап жатқан уақыттары болған [4, 1286].

### **Зиярат етудің діни-психологиялық негіздері**

Тарихқа үңілсек ең алғашқы туризм діни мақсатта болғанын көреміз. Баптист дін қызметкері Томас Куктың 1841 жылы Англияға «діни тур» ұйымдастыру арқылы жасалған алғашқы бұқаралық туристік қызметі туризм секторының дамуына алғышарт болды. Сондықтан туризмнің дінмен байланысы туризм секторының ең көне және ерекше түрі ретінде қабылданған «Сенім туризмі» немесе «Діни туризм» түсінігін туғызды [5, 477 б].

Дін мен қасиетті орындар арасындағы байланыс адамзат тарихы бойынша жалғасып келеді. Бүгінгі күнде саяхат секторының бір бағыты қасиетті жерлерге баруға негізделген. Діни зиярат орындары мен ғибадатханалар қазіргі заманда зайырлы түсіністікпен жасалған. Адамдар қасиетті жерлердің атмосферасынан өмірлік мағынаны қалыптастыру, психологиялық тұрғыдан бейімделу, күнделікті өмірде стрессті жеңу және рухани күш әсерін іздейді. Мешіттер, храмдар, шіркеулер, соборлар мен синагогалар жеке адамдардың күнделікті өмірі мен санасында жеке рәміздер ретінде орын алды. Сол сияқты қажылыққа табыну тарих бойында көптеген діндерде маңызды ұғым болған. Мысалы, Рим мен Иерусалимге қажылыққа баратын христиандарды, Иерусалимге ерекше назар аударатын еврейлерді, Мекке мен Мединаға қажылыққа баратын мұсылмандарды осылай бағалауға болады [6].

Мақсатына қарай діни саяхатты екі топқа бөлінеді:

- қажылық саяхат;
- экскурсиялық-танымдық бағыттағы діни саяхат.

Қажылық туризмі - бұл қажылық мақсаттары бар әртүрлі конфессиялар өкілдерінің сапарларының жиынтығы және қасиетті жерлерде құлшылық жасауға деген ұмтылысы. Қажылыққа барудың себептерінің ішінде мыналарды атап өтуге болады:

- психикалық және физикалық аурулардан айығуға деген ұмтылыс;
- туыстары мен жақындары үшін дұға етуге деген ұмтылыс;
- рақым табуға деген ұмтылыс;
- Құдайға ұнамды іс жасауға деген ұмтылыс;
- күнәларды жоюды қалау;
- жоғарыдан жіберілген игіліктер үшін алғыс білдіруге деген ұмтылыс;
- сенімге адал болуға деген ұмтылыс;
- сенім үшін аскетизмге ұмтылу;
- өмірдің мәнін табуға деген ұмтылыс [7].

Аталған себептер діни саяхаттың мотивтерін туындатады.

Мотив (фр. *motif* тудырушы, себеп, лат. *Motiver* қозғалысқа келтіру, итеру) адамның белгілі қажеттіліктерді қанағаттандырудағы іс әрекетіне байланысты психологиялық күй. Мотив әрекетке тудырушы болатындай психикалық құбылыс.

Адамдар зиярат нәтижесінде күтетін психологиялық жан тыныштығы оның қоршаған ортасына көзқарасын өзгертіп, тарихи-танымдық білімін арттырып қана қоймай, діни саяхатқа жүйелі түрде шақырып отырады.

### **Зияраттың жеке тұлғаға психологиялық әсері**

Тұлға жеке адамның өзіндік адамгершілік, әлеуметтік, психологиялық қырларын ашып, адамды саналы іс-әрекет иесі және қоғам мүшесі ретінде жан-жақты сипаттайтын ұғым.

Психология тұлғаның өзіне тән күш-жігерін, мінез-құлқын, психо-физиология ерекшеліктерін зерттейді. Тұлға психологияда өзінің өмір жолын белгілей алатын, қайталанбас даралық ерекшелігін сезінетін субъект [7, 176].

Тұлғаларды психологиялық зерттеу барысында австриялық невропатолог, психоанализдің негізін қалаушы З. Фрейдтің психотерапия әдісі кеңінен қолданылады. Оның әдістемесі бейсаналық процестердің адамның мінез-құлқына әсерін түсінуге негізделген.

3. Фрейд әдістеріне негізделген діни мақсаттағы зияратшыларға арналған психологиялық тесттің мысалы келтірілген:

1. Сіздің діни рәсімдерге көзқарасыңыз:

а) мен рәсімдерді құрметтеймін және оларды рухани тәжірибе үшін маңызды деп санаймын;

б) рәсімдер қызықты болуы мүмкін, бірақ мен оларды әрдайым қатаң ұстанбаймын;

в) мен рәсімдерді мағынасыз және ескірген деп санауға бейіммін.

2. Сіздің соңғы армандарыңыз:

а) менің армандарымда көбінесе бұлыңғыр сезімдерді тудыратын рәсімдер мен бейнелер болады;

б) мен өз армандарыма көп мән бермеймін;

в) менің арманымда жарқын рәсімдер немесе бейнелер сирек кездеседі.

3. Сіздің діни билікке деген көзқарасыңыз (уағызшылар, діни қызметкерлер және т. б.):

а) мен олардың беделін құрметтеймін және жиі кеңес сұраймын;

б) мен оларды қателесуі мүмкін қарапайым адамдар ретінде қабылдаймын;

в) мен билікке күмәнмен қараймын және олардан қолдау немесе қоштасу іздемеймін.

4. Сіздің өз қалауыңыз бен ұмтылыстарыңызға деген көзқарасыңыз:

а) мен өз қалауымды түсінуге және олардың тамырларын түсінуге тырысамын;

б) мен әрқашан өзімнің шынайы тілектерімді біле бермеймін;

в) мен қорқыныштан немесе кінә сезімінен өз қалауымды жиі басамын.

5. Сіздің жеке басыңыздың қараңғы жақтарына деген көзқарасыңыз:

а) мен әр адамның қараңғы жақтары бар екенін түсінемін және оларды қабылдауға тырысамын;

б) мен өзімнің қараңғы жақтарым туралы ойлағанды ұнатпаймын және оларды елемеді жөн көремін;

в) менің қараңғы жақтарым жоқ деп ойлаймын және бұл туралы ойлаудан бас тартамын.

Бұл талдау діни туризмге деген көзқарасты және оны жүзеге асыруға деген мотивацияны жақсы түсінуге көмектеседі. Бұл жай ғана жалпылау және әр адамның бірегей тәжірибесі мен мотивациясы болуы мүмкін.

### **Руханилық пен имандылықтың денсаулыққа әсері**

Руханият пен имандылық денсаулыққа физикалық, психикалық және эмоционалдық әлауқаттың әртүрлі аспектілерінде әсер етуі мүмкін. Жеке адамдарға өмірлік қиындықтарды түсінуге және жеңуге негіз береді. Жоғары күшке сену, мақсат сезімі және моральдық принциптерді ұстану стресс, қиыншылық немесе жоғалту кезінде жайлылық пен төзімділікті қамтамасыз ете алады. Дұға, медитация және зейін сияқты рухани тәжірибелер эмоционалды реттеуге ықпал етеді және созылмалы стресстің ағзаға зиянды әсерін азайтады.

Денсаулықтың жағымды мінез-құлқын насихаттау тұрғысынан жанашырлық, өзін-өзі тәрбиелеу және жауапкершілік сияқты моральдық құндылықтар адамдарды денсаулығына

басымдық беруге және өмір салтын оң таңдауға итермелеуі мүмкін.

Әлеуметтік қолдау мен байланысты нығайту қолдау желілерін дамытуға және әлеуметтік байланыстарды нығайтуға ықпал етуі мүмкін. Күшті әлеуметтік байланыстар физикалық және психикалық денсаулықтың жақсаруымен, соның ішінде созылмалы аурулардың төмендеуімен, стресстің төмендеуімен және ұзақ өмір сүрудің жоғарылауымен байланысты болды [8, 176].

Руханият пен имандылық жеке адамдарға жалпы әл-ауқаттың маңызды факторлары болып табылатын өмірдегі мағынаны, мақсатты және бағытты сезінуге мүмкіндік береді. Жоғары мақсатқа сену немесе моральдық принциптерді ұстану жеке адамдарға жеке басын және маңыздылығын сезінуге мүмкіндік береді, бұл оларға өмірлік қиындықтарды үлкен төзімділік пен оптимизммен жеңуге көмектеседі.

Рухани тәжірибелермен айналысу және адамгершілік құндылықтарды ұстану ризашылық, кешірім және қабылдау сияқты қасиеттерді тәрбиелеу арқылы эмоционалдық әл-ауқат пен өміршендікке ықпал етуі мүмкін. Руханилық жеке адамдарға ішкі тыныштық, қанағаттану және үміт сезімін, тіпті қиыншылықтар немесе белгісіздік жағдайында да қамтамасыз ете алады.

Ауру мен қайғы-қасіретті жеңуге көмектесуде адамдардың аурумен, мүгедектікпен немесе жоғалтумен қалай күресетінінде маңызды рөл атқаруы мүмкін. Ақыретке деген сенім, емделуге деген сенім және өзінен үлкен нәрсемен байланыс сезімі қайғы-қасірет немесе қайғы-қасірет кезінде жұбаныш пен жұбаныш бере алады. Жанашырлық, кешірім және қабылдау сияқты моральдық құндылықтар адамдарға ауру немесе жоғалту тәжірибесінде мағынасы мен мақсатын табуға көмектеседі [9, 176].

Тұтастай алғанда, руханият пен имандылық жеке адамдарға күресу механизмдерін ұсыну, денсаулықтың жағымды мінез-құлқын ынталандыру, әлеуметтік қолдау мен байланысты нығайту, мағына мен мақсат сезімін қамтамасыз ету, эмоционалдық әл-ауқат пен өміршендікті қолдау және ауру мен қайғы-қасіретті жеңуге көмектесу арқылы денсаулыққа терең әсер етеді.

### **Қасиетті жерлерге барудың қоғамдық келісім мен ынтымаққа әсері**

Діни туризм индустриясында дін және діни орталықтардың орны ерекше. Ғибадат орталығы - белгілі бір конфессия өкілдері үшін үлкен маңызы бар орын, онда көптеген қажыларды жинайтын діни және басқа да іс-шаралар өткізіледі. Мұндай жерлерде әдетте ғажайып белгішесі бар ғибадатхана немесе бұрын белгілі Әулие, рухани ұстаз, аскет өмір сүрген немесе тарихи діни оқиғалар болған. Діни орталық - бұл діни орталыққа қарағанда кеңірек ұғым. Діни орталыққа білім беру мекемелері және немесе діни ұйымдардың әкімшілік органдары кіреді. Діни орталық пен діни орталықтың анықтамалары тек діни өмір мәселелерін жалпы түсінуге жарамды [10, 156].

Қасиетті жерлерге бару қоғамдық келісім мен ынтымақтастыққа бірнеше жолмен терең әсер етуі мүмкін:

1. Ортақ құндылықтар төңірегінде бірігу: Қасиетті орындар көбінесе әртүрлі діни және мәдени топтар үшін рухани маңызы бар орындар ретінде қызмет етеді. Бұл жерлерге бару олардың шығу тегіне қарамастан әртүрлі адамдар арасында ортақ рухани тәжірибе сезімін тудырады. Бұл ортақ тәжірибе өмірдің әртүрлі салаларындағы адамдар арасында эмпатияға, түсіністікке және өзара байланыс сезіміне ықпал етеді.

2. Конфессияаралық диалогты насихаттау: Әр түрлі діни ортадан келген қонақтар үшін көптеген қасиетті орындар ашық. Конфессияаралық диалог және осы жағдайларға қатысу

өзара сыйластыққа, төзімділікке және әртүрлі діни дәстүрлерді бағалауға ықпал етеді. Сыйластық қарым-қатынастар мен пікірталастар арқылы жеке адамдар бір-бірінің сенімдері мен құндылықтарын тереңірек түсінуді дамыта алады, бұл қоғамдық келісім мен ынтымақтастыққа кепіл болады.

3. Төзімділік пен құрмет көрсету: Басқа діни немесе этникалық топтардың қасиетті жерлерге баруы көкжиектің кеңеюіне, айырмашылықтар мен төзімділікке құрметпен қарауға ықпал етуі мүмкін. Бұл қақтығыстарды азайтуға және үйлесімді қоғам құруға ықпал етеді.

4. Қоғамдастықтың қатысуын ынталандыру: Қасиетті орындар көбінесе қоғамдық жиындар, діни рәсімдер мен қайырымдылық іс-шараларының орталығы ретінде қызмет етеді. Бұл жерлерге бару адамдарды әлеуметтік мәселелерді шешуге және мұқтаж жандарды қолдауға бағытталған қоғамдық жұмыстарға және ақпараттық-түсіндіру жұмыстарына қатысуға шабыттандыруы мүмкін. Бұл ұжымдық іс-әрекет қоғамдастық ішіндегі бірлік пен ынтымақтастық сезімін дамытады, өйткені адамдар ортақ мақсаттарға жету үшін бірігіп жұмыс істейді.

5. Рефлексия және Ойлау: Қасиетті жерлерге бару жеке адамдарға интроспекцияға, рефлексияға және рухани өсуге мүмкіндік береді. Бұл тыныш ойлау сәттері қоғамдық келісімнің маңызды құрамдас бөліктері болып табылатын ішкі тыныштық, жанашырлық және эмпатия сезімін оятуы мүмкін. Осы қасиеттерді өз бойында дамыта отырып, адамдар өз қауымдастықтарының дамуына оң үлес қосуға және басқалармен үйлесімді қарым-қатынас орнатуға жақсы жабдықталған.

6. Мәдени алмасу және өзара түсіністік: Қасиетті орындар көбінесе әлемнің түкпір-түкпірінен келушілерді қызықтыратын маңызды мәдени мұра нысандарын білдіреді. Осы сайттарға барған кезде әртүрлі мәдени ортадан шыққан адамдармен қарым-қатынас жасау мәдениет аралық түсіністікке, бағалауға және қабылдауға ықпал етуі мүмкін. Бір-бірінің мәдени дәстүрлерін зерттей және құрметтей отырып, адамдар өзара түсіністік көпірлерін құра алады және ортақ адамгершілікке негізделген байланыстар орната алады.

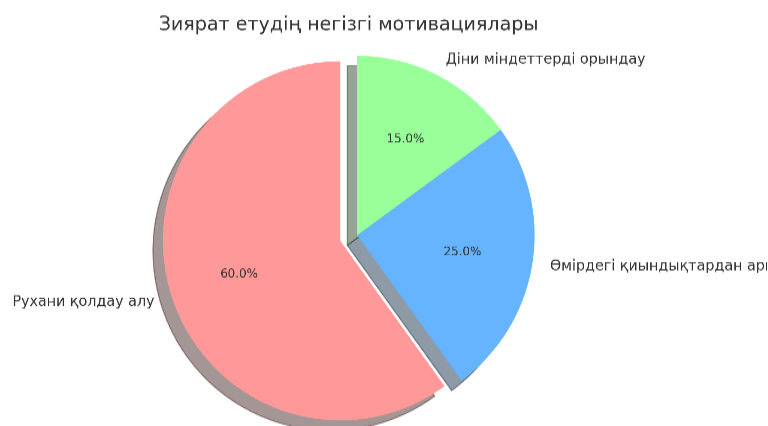
7. Қоғамдық іс-шараларды құру: Көптеген қасиетті орындар қоғамдық іс-шараларды, діни мерекелер мен фестивальдерді өткізуге арналған орталықтарға айналады. Бұл оқиғалар қоғамның әртүрлі топтарын біріктіруге, әлеуметтік байланыстарды нығайтуға және ортақ ынтымақтастық сезімін қалыптастыруға ықпал етуі мүмкін [11, 236].

Қасиетті жерлерге бару ортақ рухани тәжірибені насихаттау, конфессияаралық диалогты ілгерілету, қоғамдастықтың қатысуын ынталандыру, рефлексия мен ойлауды жеңілдету, мәдени алмасу мен түсіністікке ықпал ету арқылы қоғамдық келісім мен ынтымақтастыққа ықпал ете алады. Бұл тәжірибелер біртұтас және инклюзивті қоғамның дамуына ықпал етеді, мұнда жеке адамдар айырмашылықтарына қарамастан бір-бірін құрметтейді және қолдайды.

Зерттеу объектісі ретінде Түркістан облысындағы негізгі қасиетті орындар таңдалды. Олардың қатарында Қожа Ахмет Ясауи кесенесі және Арыстанбаб кесенесі бар. Бұл орындар зиярат етушілер үшін аса маңызды болып табылады және зерттеу тақырыбына сәйкес келетін құнды мәліметтер жинауға мүмкіндік берді.

Зерттеу субъектілері ретінде қасиетті орындарға зиярат етушілер мен жергілікті діни қызметкерлер таңдалды. Зерттеу барысында әр түрлі жастағы және әлеуметтік топтардан шыққан зиярат етушілермен жұмыс жасалды. Жалпы, 100-ден астам адам зерттеуге қатысты, олардың ішінде 70 адам сауалнамаға жауап берді, 20 адаммен тереңдетілген интервью жүргізілді, және қасиетті орындарда 10 адамға бақылау жүргізілді.

Зерттеу кезеңі 2024 жылдың наурыз айынан бастап 2024 жылдың маусым айына дейінгі уақыт аралығында өтті. Зерттеу барысында алынған мәліметтер кейін талданды және мақаланың негізгі бөлімдерінде көрсетілді.



Сауалнамаға қатысқан 70 адамның көпшілігі зиярат етудің негізгі мотивтері ретінде рухани қолдау алу (60%), өмірдегі қиындықтардан арылу (25%), және діни міндеттерді орындау (15%) деп көрсетті. Бұл көрсеткіштер адамдардың қасиетті орындарға зиярат етуін негізгі үш бағытқа бөлінеді деп анықтайды:

**Рухани қолдау алу:** Зерттеуге қатысқан адамдардың көпшілігі (60%) зиярат етуді рухани қолдау алу үшін маңызды деп санайды. Бұл көрсеткіш адамдардың рухани қажеттіліктерінің қаншалықты жоғары екенін көрсетеді. **Өмірдегі қиындықтардан арылу:** 25% зиярат етушілер өмірдегі қиындықтардан арылу үшін зиярат етеді. Бұл адамдардың қиындықтар мен стресстерден босану үшін рухани орындарды іздейтінін көрсетеді. **Діни міндеттерді орындау:** 15% респонденттер зиярат етуді діни міндеттерді орындау ретінде қабылдайды. Бұл көрсеткіш адамдардың діни сенімдерін орындаудағы маңыздылығын көрсетеді.

Интервью нәтижелері бойынша зиярат етушілердің көпшілігі қасиетті орындарға барғанда ерекше рухани сезімдерді бастан кешетінін айтты. Олардың ішінде:

**Рухани әсер:** Көптеген зиярат етушілер қасиетті орындарға барған кезде ерекше рухани күш алады және бұл олардың күнделікті өміріне оң әсер етеді.

**Психологиялық қолдау:** Зиярат етушілер қасиетті орындарда өздерін тыныштандыратын және психологиялық қолдау алатын ортада сезінеді.

**Әлеуметтік байланыстар:** Зиярат кезінде адамдар жаңа таныстармен және ескі достарымен кездесіп, әлеуметтік байланыстарын нығайтады.

Бақылау барысында қасиетті орындарға келушілердің іс-әрекеттері мен мінез-құлықтары талданды. Зиярат етушілердің көпшілігі қасиетті орындарға үлкен құрметпен қарап, діни рәсімдерді орындауда байсалдылық пен тиянақтылық танытты. Олардың арасында қасиетті орындарда намаз оқып, дұға жасап, діни рәсімдерді орындағандар да кездесті. Сонымен қатар келушілер арасында қасиетті орындардың тарихи және рухани маңыздылығын жоғары бағалап, бұл орындарда көп уақыт өткізетіндері байқалды.

### **Қорытынды**

Зерттеу нәтижелері Түркістан облысындағы қасиетті орындарға зиярат етушілердің



діни сенімдері мен мотивацияларын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Зиярат етушілердің көпшілігі рухани қолдау алу, өмірдегі қиындықтардан арылу және діни міндеттерді орындау мақсатында қасиетті орындарға зиярат етеді. Интервью және бақылау нәтижелері бұл зияраттардың зиярат етушілердің рухани және психологиялық жағдайына оң әсер ететінін көрсетті. Қасиетті орындар зиярат етушілер үшін тек діни ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік және психологиялық қолдау орталығы болып табылады.

Жалпы алғанда, бұл зерттеу Түркістан облысындағы қасиетті орындарға зиярат етушілердің діни сенімдері мен мотивацияларын терең түсінуге мүмкіндік берді. Зиярат етудің негізгі мотивтері ретінде рухани қолдау алу, өмірдегі қиындықтардан арылу және діни міндеттерді орындау анықталды. Интервью және бақылау нәтижелері зиярат етудің зиярат етушілердің рухани және психологиялық жағдайына оң әсер ететінін көрсетті. Бұл қасиетті орындардың діни және әлеуметтік маңыздылығын растайды және олардың аймақтың діни туризмін дамытудағы әлеуетін көрсетеді. Зерттеу нәтижелері Түркістан облысының қасиетті орындарының маңыздылығын көрсетуге және олардың зиярат етушілердің өміріндегі рөлін түсінуге көмектеседі.

### **ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ**

1. Байғұт М. Түркілер төрі Түркістан. Елдостың эсселері. . - Алматы: Ғылым, 2020. - 592 б.
2. Karakök T. TÜRK EDEBİYATINDA BİR MUTASAVVIF: AHMET YESEVİ VE YESEVİLİK M. FUAD KÖPRÜLÜ'YE GÖRE //Kesit Akademi Dergisi. – 2019. – №. 4. – б. 175-184.
3. Нұрбеков Ж. «Нұрын Шашқан Оңтүстік» таныстыру альбомы - Алматы: «Эффект» баспасы, 2003 – 288 б.
4. Садықбеков М. Түркістан – руханият бесігі. Лингво-өлкетану энциклопедиясы. Бірінші кітап. - Нұр-Сұлтан: Нұрнама, 2019 – 504 б.
5. Kүçük M.A. Türkiye'nin turistik dini mekanlarına bir örnek: "Süryani dini merkezleri" // Adıyaman üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi. – Adıyaman: 2019, – Vol 12, Issue 33, – 477-520
6. Г. Айқынбаева, М. Рыскулова, Б. Байжұманова, А. Құнанбаева, А. Умирзакова, Г.Телегенова. «Психологиялық ұғымдардың қазақша-орысша, орысша-қазақша сөздігі»/Алматы: «Лантар Трейд» ЖШС, 2020.-367 б
7. С.Қ. Бердібаева. Тұлға психологиясы: Оқу құралы. . - 2-басылым. - Алматы: Өл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2016. - 154 б.
8. Kesinkilinç Ş. «Eğil'in İnanç Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi»// Van, 2021. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
9. Feyza Betül Köse. Din ve Kutsal Mekanlar Psikolojisi. [Электронды ресурс]. – <http://www.siyerarastirmalari.com/din-ve-kutsal-mekanlar-psikolojisi.html> 02.06.2020
10. Нуртазина Н. Исламизация средневекового Казахстана и роль суфизма: учебное пособие, Алматы: Smart University Press, 2023 – 262 с.
11. Paksoy S. Al-Saifi Diy, Islam dünyasında inanç turizmin yeri ve önemi: Kudüs örneği. Assam-Uhad. Nisan 2019; 6(13). s. 22-30

### **REFERENCES**

1. Baigut M. Turkiler Tori Turkistan. Eldostin Esseleri. [The Turks live in Turkestan. Essays by Eldos] Almati: Gylym, 2020.-592 b.
2. Karakök T. TÜRK EDEBİYATINDA BİR MUTASAVVIF: AHMET YESEVİ VE YESEVİLİK M. FUAD KÖPRÜLÜ'YE GÖRE [a sufi in turkish literature: ahmet yesevi and yesevilism m. according to fuad köprülü] //Kesit Akademi Dergisi. – 2019. – №. 4. – б. 175-184.
3. Nurbekov Zh. «Nurin Shashkan Ontustik» tanistitu albomi [Presentation album "Nuryn

Shashkan South"] - Almati: «Effekt» baspasy, 2003 – 288 b.

4. Sadykbekov M. Turkistan – ruhaniyat besigi. Lingvo-olketanu ensiklopediyasy. [Turkestan is the cradle of spirituality. Linguo-Encyclopedia of local lore] Birinshi kitap. - Nur-Sultan: Nurnama, 2019 – 504 b.

5. Küçük M.A. Türkiye'nin turistik dini mekanlarına bir örnek: "Süryani dini merkezleri" [An example of Turkey's touristic religious buildings: "Syriac religious centers"] // Adıyaman üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi. – Adıyaman: 2019, – Vol 12, Issue 33, – 477-520

6. G. Aikynbaeva, M. Ryskulova, B. Baizhumanova, A. Qunanbaeva, A. Umirzakova, G. Telegenova. «Psihologiyalyk ugymdardin kazaksha-oryssha, oryssha-kazaksha sozdigi» ["Kazakh-Russian, Russian-Kazakh Dictionary of psychological concepts"]/Almati: «Lantar Trejd» ZHSHS, 2020.-367 b.

7. S.Q. Berdibaeva. Tulga psihologiyasy: Oku kuraly.[Psychology of personality: University] - 2-basylym. - Almaty: Al-Farabi atyndary QazYU, 2016. - 154 b.

8. Keskinlinç Ş. «Eğil'in İnanç Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi»// Van, 2021. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

9. Feyza Betül Köse. Din ve Kutsal Mekanlar Psikolojisi.[ Psychology of Religion and Sacred Places] [Electronic resource]. – URL: <http://www.siyerarastirmalari.com/din-ve-kutsal-mekanlar-psikolojisi.html> 02.06.2020

10. Nurtazina N. Islamizaciya srednevekovogo Kazahstana i rol' sufizma: uchebnoe posobie [Islamization of medieval Kazakhstan and the role of Sufism: a textbook], Almaty: Smart University Press, 2023 – 262 s.

11. Paksoy S. Al-Saifi Diy, Islam dünyasında inanç turizmin yeri ve önemi: Kudüs örneği. [The place and importance of faith tourism in the Islamic world: the case of Jerusalem.] Assam-Uhad. Nisan 2019; 6(13). s. 22-30.

---

**У.К. Куванышбаева**

Магистрант, Қожа Ахмет Ясауи атындағы  
Халықаралық қазақ-түрік университеті,  
(Қазақстан, Түркістан), E-mail:  
[umitkulk@inbox.ru](mailto:umitkulk@inbox.ru)

**Ж.Е. Нурматов**

PhD., доцент м.а., Қожа Ахмет Ясауи  
атындағы Халықаралық қазақ-түрік  
университеті, (Қазақстан, Түркістан), E-  
mail: [zhakhangir.nurmatov@ayu.edu.kz](mailto:zhakhangir.nurmatov@ayu.edu.kz)

---

15.05.24 ж. баспаға түсті.

22.05.24 ж. түзетулерімен түсті.

25.06.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

**U.K. KUVANISHBAEVA<sup>1\*</sup>, ZH.Y. NURMATOV<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>Khoja Ahmet Yassawi International Kazakh-Turkish University  
(Kazakhstan, Turkestan), E-mail: [umitkulk@inbox.ru](mailto:umitkulk@inbox.ru)

**RELIGIOUS AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF PILGRIMAGE TO  
SACRED SITES IN TURKISTAN REGION**

*Abstract.* This article focuses on studying the religious and psychological foundations of pilgrimage to sacred sites in the Turkistan region. The article discusses the characteristics of sacred places and their impact on the psychological state of pilgrims. The research also covers the social and cultural aspects of religious tourism. The Turkistan region, rich in historically and religiously significant sites, contributes to the development of religious tourism and enhances the region's potential. The article analyzes the motives of religious travels, their influence on the mental state of pilgrims, and the long-term psychological effects of religious tourism on local communities and pilgrims. This research aims to understand modern trends in religious tourism, including its

*psychological and social aspects. Identifying the potential of religious tourism allows for a broader presentation of the region's cultural heritage.*

**Keywords:** *sacred sites, religious tourism, pilgrimage, psychological impact, social aspects*

**У.К. КУВАНЫШБАЕВА<sup>1\*</sup>, Ж.Е. НУРМАТОВ<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмета Ясави (Казахстан, Туркестан), E-mail: [umitkulk@inbox.ru](mailto:umitkulk@inbox.ru)

### **РЕЛИГИОЗНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПАЛОМНИЧЕСТВА К СВЯТЫМ МЕСТАМ В ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ**

*Аннотация.* Данная статья посвящена исследованию религиозно-психологических основ паломничества к святым местам в Туркестанской области. В статье рассматриваются особенности святых мест и их влияние на психологическое состояние паломников. Исследование также охватывает социальные и культурные аспекты религиозного туризма. Туркестанская область богата историческими и религиозно значимыми местами, что способствует развитию религиозного туризма и повышению потенциала региона. В статье анализируются мотивы религиозных путешествий, их влияние на психическое состояние паломников, а также долгосрочные психологические эффекты религиозного туризма на местные сообщества и паломников. Это исследование направлено на понимание современных тенденций религиозного туризма, его психологических и социальных аспектов. Определение потенциала религиозного туризма позволяет более широко представить культурное наследие региона.

**Ключевые слова:** *святые места, религиозный туризм, паломничество, психологическое воздействие, социальные аспекты*